

บัณฑิตศึกษาปริวรรตน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2565

การพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธในโรงเรียนพระปริยัติธรรม

The Development of Buddhist-Based Administrative Leadership in Phra Pariyatidhamma Schools

พระมหาสุภักดิ์ วิโรจน์ (จันทโร)¹, พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, (ธานี สุขโขโต)²
Phramahasuphuk virajo (chan-o)¹, Phrakrusisudhammanivit, (Thanee sukhajoto)²

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธในโรงเรียนพระปริยัติธรรมได้นำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับการพัฒนาภาวะผู้นำ จำนวน 11 หลักธรรม ได้แก่ หลักทศุติยาปาปนิคสูตร 3 หลักไตรสิกขา 3 หลักภาวนา 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักอิทธิบาท 4 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักสาราณียธรรม 6 หลักอปริหานิยธรรม 7 หลักสปปุริสธรรม 7 หลักทศพิธราชธรรม 10 และหลักนาถกรณธรรม 10 จากการศึกษา พบว่า ภาวะของผู้นำเชิงพุทธที่จะสามารถจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองตน ปกครองคน และปกครองงาน สามารถสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นซึ่งเป็นหลักหลักธรรมที่จะพาองค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ในการทำงานและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “คนสำราญ งานสำเร็จ”

คำสำคัญ: การพัฒนา, ภาวะผู้นำการบริหารเชิงพุทธ, โรงเรียนพระปริยัติธรรม

Abstract

This academic article aims to study the development of Buddhist administrative leadership in Phra Pariyatthamma School. can be applied for leadership development in the amount of 11 principles, namely, the DutiyaPāpanika Sutta 3, the Trisikkhā, 3 the Bhavana, 4 Brahma Vihara, 4 the Iddhipad, 4 the Sanghahavattthus, 4 the Saraniya Dhamma, 6 the Aparihaniya Dhamma, 7 7 Sappurisadhammas, 10 Dasapitarajadhammas, and 10 Nāthakaranadhammas. From the study, it was found that the status of Buddhist leaders who are able to manage conflicts in Thai society well must have The ability to apply Dhamma principles to govern oneself, govern people, and govern work can create unity and harmony, which is the principle that will lead the organization to achieve its work objectives and live together happily. As the saying goes, "Happy people, successful work"

Keyword: The Development , Buddhist-Based Administrative Leadership , Phra Pariyatidhamma Schools

¹ นิสิตระดับปริญญาเอก ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์, E-mail. benzzaka4188@gmail.com

² อาจารย์ที่ปรึกษาคุณุณิพนธ์ร่วม, อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

บทนำ

ในการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิตตามลักษณะของปัญหา ตามสติปัญญาและความประสงค์ของแต่ละบุคคล ดังนั้นระดับคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมีหลายระดับทั้งที่เป็นสัจธรรมเบื้องต้น เบื้องกลาง และเบื้องสูง มีทั้งส่วนที่เรียกว่า เป็นโลกียธรรมและโลกุตระธรรมเป็นต้น³ การนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาของสังคม ถือเป็นสิ่งสำคัญในสังคมไทยปัจจุบัน ในสังคมทุกยุคสมัยย่อมมีผู้นำซึ่งเป็นผู้มีความรู้และความสามารถในการนำสมาชิกไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน สังคมไทยย่อมมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธ หมายถึง ผู้ที่มีความรอบรู้รอบคอบอันมีวิสัยทัศน์ มีความรู้ความสามารถรับผิดชอบในการทำงาน มีทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีมุมมองผู้ใต้บังคับบัญชาในแง่ดี ยุติธรรม มีหัวใจพระพรหม รู้รักสามัคคี มีความเสียสละ ปราศจากอคติ ซึ่งคุณธรรมต่างๆเหล่านี้จะต้องมีอยู่ในตัวของผู้นำที่จะทำให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงานด้วยการบริหารตน การบริหารคน และการบริหารงานองค์กรตามแนวทางของพระพุทธศาสนาถือว่าการที่จะเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธที่ดีนั้นต้องมีคุณสมบัติตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธที่จะนำบุคคลอื่นนั้นตามรอยพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก ยิ่งองค์กรมีขนาดใหญ่เท่าใด ความสำคัญของผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธที่มีต่อสมาชิกในองค์กรก็ยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นองค์กรใดได้ผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธที่ดีองค์กรนั้นก็จะได้ไปด้วย ในทางตรงกันข้ามองค์กรใดได้ผู้นำที่ไม่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธ องค์กรนั้นก็ต้องประสบกับความยากลำบากในการบริหารงานขององค์กรนั้นๆ ในระบบการบริหารงานของทุกๆองค์กร กลไกสำคัญที่จะทำให้ดำเนินการไปสู่จุดหมายที่ตั้งมาก็คือ “ผู้นำ” ทั้งนี้ ผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปในองค์กรในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านที่เกี่ยวกับการบริหารและงานบุคคลภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ (Leadership) นั้นเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้อื่น ปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งแห่งความสำเร็จของการทำหน้าที่ผู้นำก็คือ การเป็นผู้ประกอบด้วยภาวะผู้นำที่ดีเหมาะสม ถูกต้อง ดังนั้น ในการบริหารสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิผลตามความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ผู้บริหารต้องใช้ภาวะผู้นำกระจายความรับผิดชอบอย่างเป็นธรรมไปสู่ผู้ใต้บังคับบัญชาในหน่วยงานของตน ผู้บริหารในการศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21 จึงจำเป็นต้องใช้ภาวะผู้นำให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยต้องสามารถปรับตัวและแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้ได้อย่างเหมาะสมกับทุกสถานการณ์ และใช้ความรู้ความสามารถของตนให้เกิดประโยชน์แก่การบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพด้วย⁴ ผู้บริหารองค์กรจึงจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำ ทั้งนี้เนื่องจากภาวะผู้นำจะเป็นภาวะที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นๆ ในองค์กรซึ่งบุคลากรในองค์กรจะให้ความร่วมมือปฏิบัติงานจนบรรลุเป้าหมายได้มากน้อยเพียงใด ผู้นำที่ดีจึงต้องใช้ภาวะผู้นำของตนในการเป็นผู้อำนวยการให้ภารกิจหน้าที่ที่ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุวัตถุประสงค์ให้ได้ทั้งผลงานและความสุขใจ ภาวะผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการบริหารงานเพราะผลงานด้านต่างๆ ขององค์กร มีส่วนสัมพันธ์กับคุณภาพของความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำจะเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับความสำเร็จของงานต่างๆ ขององค์กร⁵ เพราะถ้าหากองค์กรใดได้ผู้บริหารหรือผู้นำที่มีคุณภาพเข้าไปบริหารงานแล้วย่อมเป็นหลักประกันได้ว่าองค์กรนั้นต้องได้รับการพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองแน่นอน ผู้บริหารในสถานศึกษามีตั้งแต่ระดับพื้นฐาน ระดับต้นไปสู่ระดับสูง แต่ละระดับย่อมมีความสำคัญทั้งสิ้น เปรียบเสมือนผู้ควบคุมกลไกขับเคลื่อนสิ่งต่างๆ ไปทุกส่วน ดังนั้นผู้บริหารทุกระดับจึงมีความสำคัญไม่แพ้กัน ซึ่งบุคคลเหล่านี้นอกจากจะมีลักษณะต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้บริหารทั้งด้านบุคลิกภาพความรู้ความสามารถ มีบารมี มีอำนาจที่น่าเกรงขาม เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้อาวุโสก็ตาม แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้เลยก็คือ ภาวะผู้นำที่จะต้องนำพาสถานศึกษา ครูและบุคลากรทุกส่วนไปสู่การพัฒนา เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของการศึกษา

³ สมบูรณ์ สุขสำราญ, *พุทธศาสนากับการเมือง*, วารสารสังคมศาสตร์, (ตุลาคม-ธันวาคม 2543) :8.

⁴ กมล รักสวน, *ความพึงพอใจในการทำงานของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย*, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

⁵ ธงชัย สันติวงษ์, *องค์การและการบริหารการศึกษาการจัดการแผนใหม่*, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ เป็นการมองเห็นที่ตัวบุคคล ภาวะผู้นำได้มีการใช้ถ้อยคำอื่นที่แตกต่างกันไป เช่น คำว่า ประมุข ศิลปิน ศิลปะการเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำ เป็นต้น เป็นเรื่องที่นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายได้ให้ความสนใจศึกษามาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความมีอำนาจ ความสามารถของบุคคลที่สามารถสั่งการในการบริหารให้งานที่ได้รับมอบประสบความสำเร็จ ภาวะผู้นำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการบริหารและการจัดการทั้งภาครัฐและเอกชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายขององค์กร เพื่อความเข้าใจความหมายเกี่ยวกับผู้นำ และภาวะผู้นำให้ชัดเจน

ความหมายของ “ผู้นำ” สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มหลายๆ คน ที่มีอำนาจอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้ ผู้มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติงานหรือพฤติกรรมของผู้อื่น ภาวะผู้นำ เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ มากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความมากน้อยของอำนาจอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคน 2) ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 3) ผู้นำแตกต่างจากหัวหน้า หรือผู้บริหารคนสองคนนี้อาจเป็นคนเดียวกันก็ได้ แต่ไม่จำเป็นเสมอไป หัวหน้าหรือผู้บริหารหลายคน มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่อาจไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริงของกลุ่ม ผู้นำที่แท้จริงอาจเป็นคนอื่นซึ่งไม่ใช่หัวหน้า หรือผู้บริหาร แต่มีอำนาจมีอิทธิพลและมีความสามารถจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติตามความคิดเห็นความต้องการ หรือ คำสั่งของตนได้ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่งใดๆ ⁶ ดังนั้น ผู้นำคือหัวหน้าของหน่วยงานหรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหน่วยงานนั้นนั่นเอง โดยเฉพาะผู้นำในทางการบริหารงานแล้วจะประจักษ์ชัดเจนว่า ผู้นำขององค์กรหรือหน่วยงาน คือผู้บังคับบัญชาสูงสุดของหน่วยงานนั้นๆ พิจารณาในแง่ของกลุ่ม ผู้นำคือผู้ที่บริหารงานของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกการจูงใจการริเริ่ม และการประสานงาน ภาระหน้าที่ของผู้นำเกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการเป็นส่วนใหญ่พฤติกรรมของผู้นำดำเนินไปได้ก็โดยอาศัยอำนาจบาบริเป็นเครื่องมือ” ส่วน “ภาวะผู้นำ คือการใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก โดยกระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้” ⁷ นอกจากนี้ ผู้นำจะต้องบุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่มและมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่นๆ ในหน่วยงานทั้งสามารถสร้างความมีประสิทธิภาพ และความมีประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้นๆ ได้

ดังนั้น ผู้นำจึงหมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งได้รับบทบาทเป็นผู้บริหารประสานประโยชน์ในกลุ่มเสมือนเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม ซึ่งมีอิทธิพลมีอำนาจสามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจนบรรลุผลตามเป้าหมาย ที่กำหนดไว้ได้ รวมถึงบุคคลที่มีอำนาจในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีอิทธิพลเหนือผู้ตาม สามารถจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็นความต้องการหรือคำสั่งของเขาได้ มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติการหรือพฤติกรรมของผู้อื่น มีหน้าที่ควบคุมตรวจสอบ ประสานงาน วินิจฉัยสั่งการโน้มน้าวใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดและมีประสิทธิภาพสูงสุดและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยเป็นผู้ชักจูงให้ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องร่วมแรง ร่วมใจทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความสมัครใจ มีความกระตือรือร้นมุ่งให้ได้ผลงานดียิ่งขึ้น ส่วนภาวะผู้นำคือการที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้⁸ ทั้งนี้ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้าและเป็นผู้ตัดสินใจเนื่องจากเป็นผู้มีความสามารถในการปกครอง บังคับบัญชาและจะพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือทางชั่วก็ได้ ส่วนภาวะผู้นำคือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นอาจเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยการใช้อำนาจการติดต่อสัมพันธ์กันและกันให้ร่วมกันกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้ ⁹ ในทางพระพุทธศาสนา ผู้นำคือบุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่ร่วมกันก็ตามหรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี

⁶ ภิญโญ สาธร, **หลักการบริหารการศึกษา**, กรุงเทพฯ: ครูสภา, 2526.

⁷ สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2526.

⁸ กวี วงศ์พุม, **ภาวะผู้นำ**, กรุงเทพฯ: ศูนย์เสริมวิชาชีพบัญชี, 2539.

⁹ กิติ ตัญญาคานนท์, **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพฯ : เพลออักษร, 2543.

บัณฑิตศึกษาปริวรรตน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2565

สู่จุดหมายที่汀งามส่วนภาวะผู้นำคือคุณสมบัติ เช่น สติ ปัญญาความ汀งาม ความรู้ ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่汀งาม รวมถึงผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำอยู่แล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคมผู้นำวัดและกระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ

หลักพุทธธรรมสำหรับการพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธ

1. ทุติยปาปณิกสูตร 3

หลักทุติยปาปณิกสูตร 3 นั้น เป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้ันการบริหารดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ข้อ คือ 1) จักขุมา (การมองเห็นไกล) 2) วิจิโร (มีความชำนาญเฉพาะด้าน) และ 3) นิสสยสัมปันโน (มีความสามารถในการติดต่อประสานงาน) ซึ่งทั้ง 3 ข้อนี้ เป็นคุณลักษณะที่สำคัญสำหรับันบริหารที่ควรพึงมี เพื่อเป็นันบริหารที่บริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ¹⁰

2.หลักไตรสิกขา 3

จากการศึกษาหลักไตรสิกขา 3 สรุปได้ว่า หลักไตรสิกขา 3 มีองค์ประกอบ 3 ข้อที่ผู้ที่เป็นผู้บริหารควรยึดถือปฏิบัติ ดังนี้ 1) ศีล เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการประพฤติตน 2) สมาธิ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกฝนจิตใจ และสมาธิของตนเอง 3) ปัญญา เป็นข้อปฏิบัติให้เข้าถึง รู้และเข้าใจสภาพความเป็นจริง¹¹

3.หลักภาวนา 4

หลักภาวนา 4 เป็นหลักธรรมในการพัฒนาตนเองและผู้อื่น 4 ด้าน คือ 1) กายภาวนา การพัฒนาด้านร่างกาย การมีร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ มีสุขภาพที่ดี 2) สีสภาวนา การพัฒนาด้านศีล การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น สามารถอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดี มีความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กัน 3) จิตตภาวนา การพัฒนาปัญญา เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักคิด พิจารณา และแก้ไขปัญหาอย่างมีสติ 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา มีสติปัญญา ความรู้ ความเข้าใจชีวิตและโลกอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง สามารถอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้อย่างปกติสุข¹²

4.หลักพรหมวิหาร 4

หลักพรหมวิหาร 4 เป็นหลักที่ผู้บริหารควรจะมี ซึ่งหลักธรรมนี้เป็นหลักธรรมสำหรับการปกครองคน ประกอบด้วย 1) เมตตา ผู้บริหารควรมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีจิตปรารถนาที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาและบุคคลที่ผู้บริหารเกี่ยวข้องด้วยมีความสุข สราญใจ คือ ทั้งสุขกายและสุขใจ บริหารคนด้วยความเมตตา 2) กรุณา เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคคลต่าง ๆ ประสบความทุกข์ยากก็รู้สึกสงสาร เห็นอกเห็นใจและพยายามหาทางช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ยากนั้น ๆ 3) มุทิตา ผู้บริหารที่ดั้นเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยประสบความสุข ความสำเร็จ ก็พลอยยินดีเกิดความปีติไปด้วย 4) อุเบกขา คือ การวางเฉย ควรวางตนเป็นกลาง วางเฉยไม่เอนเอียง ไม่รักไม่ลำเอียงหรือมีอคติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาคนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษ¹³

¹⁰ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 15.

¹¹ ก่องแก้ว เจริญอักษร, *ความรู้เรื่องธรรมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า 30.

¹² ศศิจิต พร้อมสัมพันธ์, *การพัฒนาความมั่นคงทางสุขภาพของเด็กตามหลักภาวนา 4: กรณีศึกษากลุ่มรักลูกให้ถูกธรรม*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558), หน้า 49-50.

¹³ พระราชวรมุนี ประยูร ธมฺมจิตฺโต, *คุณธรรมสำหรับันบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2541), หน้า 40.

บัณฑิตศึกษาปริวรรตน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2565

5.หลักอิทธิบาท 4

หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมนำทางสู่ความสำเร็จ ประกอบด้วย 1) ฉันทะ ความพอใจในสิ่งที่ทำ 2) วิริยะ ความเพียรพยายาม มุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ 3) จิตตะ ความมุ่งมั่น ตั้งใจ ใส่ใจ ไม่ฟุ้งซ่าน ปล่อยใจเลื่อนลอย และ 4) วิมังสา ความไตร่ตรอง รอบคอบ หาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข¹⁴

6. หลักสังคหวัตถุ 4

หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่จะทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งประกอบด้วย 1) ทาน การรู้จักให้ รู้จักแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่น 2) ปิยวาจา การพูดจาดี ถ้อยคำสุภาพอ่อนหวาน ไพเราะ ซึ่งก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 3) อตถจริยา การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และ 4) สมานัตตตา การปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน และแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน¹⁵

7. สาราณียธรรม 6

หลักสาราณียธรรม 6 คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน 6 ประการ เป็นคุณธรรมที่ทำให้คนเราไม่มีความเห็นแก่ตัว แต่จะคิดถึงคนอื่น เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ซึ่งประกอบด้วย 1) เมตตาภาวกรรม 2) เมตตาวัจกรรม 3) เมตตาสมโภชกรรม 4) สาธารณโภคี 5) สีสสามัญญตา และ 6) ทิฏฐิสามัญญตา¹⁶

8. หลักอภิธานียธรรม 7

หลักอภิธานียธรรม 7 คือ ธรรมสำหรับผู้ปกครองที่ต้องการความเจริญรุ่งเรืองแก่องค์กรหรือหน่วยงานที่ตนเองปกครองอยู่ มี 7 ประการ ดังนี้ 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาดัง ๆ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมพร้อมเพรียงกันทำในสิ่งที่ควรทำ 3) การไม่เพิกถอน ไม่ละเมิดหรือวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ไม่ได้ตกลงบัญญัติไว้และล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติไว้แล้ว 4) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือและรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มากกว่า 5) การให้เกียรติและคุ้มครองสตรี ไม่ให้มีการกดขี่ข่มเหง 6) การให้ความเคารพศาสนสถาน ปุชนียสถาน อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่ตักม และ 7) ให้การอารักขาพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ทรงศีล เป็นการจัดการให้ความอารักขา คุ้มครอง แก่บรรพชิต ซึ่งเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน ยินดีต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก¹⁷

9. หลักสัปปริสธรรม 7

หลักสัปปริสธรรม 7 คือ ธรรม 7 ประการ ของสัตบุรุษที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ (ความเป็นคนดีที่สมบูรณ์) ซึ่งเป็นธรรมที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำหรือผู้บริหาร ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องเป็นผู้ที่รู้จักเหตุและผล รู้จักตัวเอง และรู้จักผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องรู้จักนิสัยความต้องการ ความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อจะได้เลือกใช้คนให้ถูกกับงานหรือใช้คนให้เหมาะสมกับงานนั้น ๆ ได้ ซึ่งประกอบด้วย 1) ธัมมัญญตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ 2) อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล 3) อตตัญญตา รู้จักตน 4) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ 5) กาลัญญตา รู้จักกาลเวลา 6) ปริสสัญญตา รู้จักชุมชน สังคม และ 7) ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล¹⁸

¹⁴ ปัญญา ไข่มุกขยาง, ธรรมอธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2548), หน้า 50.

¹⁵ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สังคหวัตถุ 4 และแนวทางการปฏิบัติในการทำงาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.castool.com/2016/12/02>, [29 มีนาคม 2565.]

¹⁶ นรฤทธิ์ สุทธิสังข์, ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสาราณียธรรม 6 กับบทบาทผู้นำของผู้บริหารในองค์กร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://thaihealthlife.com>, [29 มีนาคม 2565.]

¹⁷ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 238.

¹⁸ พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, สัปปริสธรรม 7 : ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.dmc.tv/pages/top_of_week/20100830-DMC-A08.html, [29 มีนาคม 2565.]

บัณฑิตศึกษาปริวรรตน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2565

10. ทศพิธราชธรรม 10

หลักทศพิธราชธรรม 10 เป็นหลักธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ ผู้นำ ผู้บริหาร ผู้ที่ปกครอง ผู้ได้บังคับบัญชา ซึ่งประกอบด้วย 1) ทาน 2) ศีล 3) บริจาค 4) อาชวะ 5) มัทวะ 6) ตบะ 7) อักโกธะ 8) อวิหิงสา 9) ขันติ และ 10) อวิโรธนะ ซึ่งถ้าผู้นำหรือผู้บริหารยึดหลักธรรมนี้ในการบริหารองค์กร จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข และสันติภาพ¹⁹

11. นาลกรณธรรม 10

หลักนาลกรณธรรม 10 เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยการพึ่งพาตนเองหรือพึ่งตนเอง ซึ่งประกอบด้วย 1) ศีล ความประพฤติที่ดีมีระเบียบ 2) พาหุสัจจะ ใฝ่หาความรู้ 3) กัลยาณมิตรตา คบคนดี เพื่อนดี 4) โสวัจสตา รับฟังเหตุ และผล 5) กิรกรณียะสุ ทุขตา ขวนขวายเอาใจใส่ในเรื่องเล็กเรื่องใหญ่ 6) อัมมกมตา รับรู้และรับฟัง 7) วิริยารัมภะ มีความขยันหมั่นเพียร 8) สันตุกฺขิ ยินดีพอใจกับสิ่งที่หามาได้ 9) สติ ไม่ประมาท และ 10) ปัญญา คิดไตร่ตรอง พิจารณาตามความเป็นจริง²⁰

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ โดยพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายีมหาเถระ) ว่า “การศึกษาทางโลกเจริญก้าวหน้ามากขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของโลก การศึกษาพระปริยัติธรรม ก็จำเป็นต้องอนุวัติไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลกบ้าง จึงเห็นสมควรที่จะมีหลักสูตรในการเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มขึ้นอีกแผนกหนึ่ง คือหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศระเบียบกระทรวงฯ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ขึ้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2514 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2535 เพื่อเป็นแนวทางดำเนินการจัดการศึกษาและส่งเสริมสนับสนุนของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น และให้มีหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบงานคณะสงฆ์และพัฒนากิจการพระพุทธศาสนาโดยตรง คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งแยกมาจากกรมการศาสนา ดังนั้น เพื่อให้การส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีระเบียบควบคุมการดำเนินงานที่ชัดเจน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษานี้ในโรงเรียนดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือ ทางฝ่ายศาสนจักร ก็จะได้ศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ดำรงอยู่ในสมณธรรมสมควรแก่ภาวะ สามารถธำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ลาสิกขาไปแล้ว ก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างประโยชน์ให้ก้าวหน้าแก่ตนเองและบ้านเมืองสืบต่อไปด้วยเช่นกัน

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีรูปแบบการศึกษา แบบการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา โดยแบ่งเป็น 2 ระดับ หรือ 2 ช่วงชั้น คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย จัดเป็นโรงเรียนในระบบเช่นเดียวกับรูปแบบโรงเรียนของรัฐและเอกชนทั่วไป โดยใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด 8 กลุ่มสาระคือ

1) ภาษาไทย	2) คณิตศาสตร์
3) วิทยาศาสตร์	4) สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
5) สุขศึกษา และพลศึกษา	6) ศิลปะ
7) การงานอาชีพและเทคโนโลยี	8) ภาษาต่างประเทศ

¹⁹ พระชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน, 99 ธรรมวาทะ-ข้อคิด, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงการพิมพ์, 2552), หน้า 17.

²⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ: บ.สื่อตะวัน, 2545),

บัณฑิตศึกษาปริวรรตน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2565

และมีวิชาเฉพาะ ที่กำหนดให้นักเรียน คือ พระภิกษุสามเณรต้องเรียนตามนโยบายของคณะสงฆ์ โดยมหาเถรสมาคม คือ วิชาภาษาบาลี และวิชาพระพุทธศาสนา (อันประกอบด้วยพุทธประวัติ ธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติ) เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาหลักพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก สามารถนำไปเป็นเครื่องมือเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นหน้าที่สำคัญของพระภิกษุสามเณร ในฐานะที่เป็นศาสนทายาทผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา

การบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งอยู่ในวัดที่ธรณีสงฆ์หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา จัดการศึกษาเฉพาะสำหรับพระภิกษุสามเณรเท่านั้น การบริหารจัดการโรงเรียนเจ้าอาวาสวัดหรือพระภิกษุที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นผู้จัดการและผู้จัดการเป็นผู้คัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในประกาศคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษารูปหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งจะดำเนินการคัดเลือกพระภิกษุและคฤหัสถ์เพื่อเสนอแต่งตั้งเป็นครูและบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียน มีจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของกระทรวง ศึกษาธิการและได้สนองงานคณะสงฆ์ด้านการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรมและบาลีอีกด้วย โดยได้จัดให้มีการเรียนการสอนตามหลักสูตรนักธรรมและบาลีให้สอดคล้องกับนโยบายของคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม นอกจากนี้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ยังได้ปรับตัวบ่งชี้และเกณฑ์การประเมินคุณภาพภายนอกกรอบสาม (พ.ศ. 2554 – 2558) ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยให้ใช้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนตามเป้าหมายเฉพาะของสถานศึกษา (หลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติม คือ วิชาพุทธประวัติและธรรมวินัย วิชาศาสนปฏิบัติ และวิชาภาษาบาลี) นอกจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานอีกด้วย ในการนี้เพื่อดำเนินการดังกล่าว สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงได้ร่วมกับสถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์การมหาชน) หรือ สทศ. จัดให้มีการสอบวัดผลทางการศึกษาระดับชาติด้านพระพุทธศาสนา หรือเรียกย่อว่า B-NET (Buddhism National Educational Test)

บทสรุป

ภาวะผู้นำเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับ ผู้นำในการที่จะบริหารองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรในระดับใดก็ตาม เพราะผู้นำต้อง อาศัยภาวะผู้นำเป็นปัจจัยขับเคลื่อนในการพัฒนาองค์กรนั้นๆ และการพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธในโรงเรียนพระปริยัติธรรมนั้นส่งผลให้ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้ที่มีหลักธรรมในการบริหารองค์กรให้มีความสุข ไม่ให้เกิดความขัดแย้งและ เป็นผู้ที่สามารถไกลเกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้ คุณลักษณะของบุคคลที่มีภาวะผู้นำจะต้องมีคือ คุณลักษณะภายนอก คุณลักษณะภายใน และมีความแตกต่างจากบุคคลอื่น มีความสามารถทำให้ผู้อื่นคล้อยตามเคารพเชื่อฟัง และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานมีรูปแบบ โดยใช้วิธีการบริหารที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้ง 11 ข้อ ได้แก่หลักพุทฺธยปานิฎฺฐสูตร 3 หลักไตรสิกขา 3 หลักภาวนา 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักอิทธิบาท 4 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักสาราณียธรรม 6 หลักอภิธานียธรรม 7 หลักสัปปุริสธรรม 7 หลักทศปรัชาธรรม 10 และ หลักนาถกรณธรรม 10 ที่ถือว่าหลักธรรมที่สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบเป็นหลักปฏิบัติที่ สามารถนำมาใช้พัฒนาภาวะผู้นำได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ผู้นำสถานศึกษาควรเป็นผู้รู้จัก และควรประยุกต์ใช้หลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้อยู่ภายใต้องค์กร รวมทั้งควรมีความอดทนอดกลั้นมีจิตใจหนักแน่น มั่นคง เป็นผู้นำที่เน้นคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม ความซื่อสัตย์ มีความละเอียดรอบคอบ ตนเอง โดยไม่ทำความชั่วและเกรงกลัวผลของ ความชั่ว ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น โดย มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่บวชชนหรือหมู่คณะ เป็นผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และสรุปได้ว่าการพัฒนาภาวะผู้นำเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับผู้นำในการที่จะบริหารองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรต่างๆ เพราะผู้นำต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นปัจจัยขับเคลื่อนในการพัฒนาองค์กรนั้นๆ ผู้นำควรเป็นผู้ที่มีหลักธรรมในการบริหารชุมชนหรือองค์กรให้มีความสุข ไม่ให้เกิดความขัดแย้ง และเป็น ผู้ที่สามารถไกลเกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้คุณลักษณะของบุคคลที่มีภาวะผู้นำจะต้องมีคือ คุณลักษณะภายนอก คุณลักษณะภายใน และมีความแตกต่างจากบุคคลอื่น มีความสามารถทำให้ผู้อื่นคล้อยตาม เคารพเชื่อฟัง และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานมีรูปแบบ โดยใช้วิธีการบริหารที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่าหลักธรรมคำสอนที่องค์พุทธเจ้าทรงค้นพบเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถนำมาใช้พัฒนาภาวะผู้นำได้เป็นอย่างดียิ่งนั้นว่า ผู้นำทางพระพุทธศาสนาควรเป็นผู้รู้จักและควรประยุกต์ใช้หลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้ปกครองหรือผู้นำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมทั้งควรมีความอดทนอดกลั้นมีจิตใจหนักแน่นมั่นคง เป็นผู้นำที่เน้นคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม

บัณฑิตศึกษาปริวรรตน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2565

ความซื่อสัตย์ มีความละเอียดใจตนเอง โดยไม่ทำความชั่วและเกรงกลัวผลของความชั่ว ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่ปวงชนหรือหมู่คณะ เป็นผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากเกินไป

เอกสารอ้างอิง

- กมล รักสวน, **ความพึงพอใจในการทำงานของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย**, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- กิติ ตยัคคานนท์, **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพฯ : เพลออักษร, 2543.
- กวี วงศ์พูน, **ภาวะผู้นำ**, กรุงเทพฯ: ศูนย์เสริมวิชาชีพบัญชี, 2539.
- กองแก้ว เจริญอักษร, **ความรู้เรื่องธรรมวิทยา**, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป..
- ธงชัย สันติวงศ์, **องค์การและการบริหารการศึกษาการจัดการแผนใหม่**, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539
- นรฤทธิ์ สุทธิสังข์, **ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสาราณียธรรม 6 กับบทบาทผู้นำของผู้บริหารในองค์กร**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://thaihealthlife.com>, [29 มีนาคม 2565.]
- ปัญญา ไข่มวย, **ธรรมาธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2548.
- ภิญโญ สาร, **หลักการบริหารการศึกษา**, กรุงเทพฯ: ศุภสภา, 2526.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **สังคหวัตถุ 4 และแนวทางการปฏิบัติในการทำงาน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.castool.com/2016/12/02>, [29 มีนาคม 2565.]
- พระชัยวัฒน์ ธรรมวฑฺฒโน, **99 ธรรมวาทะ-ข้อคิด**, กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงการพิมพ์, 2552.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 25495.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 12, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพฯ: บ.สื่อตะวัน, 2545.
- พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, **สัปปริสธรรม 7 : ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตว์บุรุษ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.dmc.tv/pages/top_of_week/20100830-DMC-A08.html, [29 มีนาคม 2565.]
- พระราชวรมุนี ประยูร ธมฺมจิตโต, **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : มุณิธิพุทธธรรม, 2541), .
- ศศิจิต พร้อมสัมพันธ์, **การพัฒนาความมั่นคงทางสุขภาพของเด็กตามหลักภาวนา 4: กรณีศึกษากลุ่มรักลูกให้ถูกธรรม**, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558.
- สมบุรณ์ สุขสำราญ, **พุทธศาสนากับการเมือง**, วารสารสังคมศาสตร์, (ตุลาคม-ธันวาคม 2543) :8.
- สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2526.